

4. Москвин В. П. Выразительные средства современной русской речи : Тропы и фигуры. Общая и частные классификации. Терминологический словарь / В. П. Москвин. – [2-е изд., существ. перераб. и доп.]. – М. : ЛЕНАНД, 2006. – 376 с.
5. Папина А. Ф. Текст : его единицы и глобальные категории : учебник для студентов – журналистов и филологов / А. Ф. Папина. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 368 с.
6. Фразеологический словарь русского языка / под ред. А. И. Молоткова. – [4-е изд., стереотип.]. – М. : Русский язык, 1987. – 543 с.

Чикіль М. Ю. *Експлікація одоративної оцінки, оцінки смаку та тактильної оцінки в текстах дитячої літератури XX – XXI століття.*

Статтю присвячено аналізу мовних засобів вираження оцінки смаку, одоративної та тактильної оцінки в дитячій літературі 50-60-х років XX століття в порівнянні з оформленням цих оцінних значень у творах кінця XX – початку XXI століття.

Ключові слова: оцінка, класифікація, одоративна оцінка, оцінка смаку, тактильна оцінка.

Tchikil M. Y. *The expression of taste, touch and smell estimation in child's literature texts of XX – XXI century.*

This article deals with linguistic means analysis of estimation of taste, touch and smell expression in child's literature of 50-60-th years of XX century in comparison with the expression of estimation of taste, touch and smell in child's literature of the beginning of XX century.

Keywords: an estimation, classification, estimation of taste, estimation of touch, estimation of smell.

Чугаєва В. В.

*Донецький національний медичний університет
імені М. Горького*

СИМВОЛІЧНА ПАРАДИГМА АРХЕТИПУ ВОДА В БІБЛІЙНОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовано денотативно-сигніфікативну специфіку архетипу вода та суміжних образних символів як його модифікаторів; схарактеризовано лексико-асоціативне поле архетипу вода; окреслено символи, що модифікують цей архетип; репрезентовано парадигму типових образів та якісну властивість семантичного й експресивного потенціалу засобів творення символічних образів у біблійному контексті Старого й Нового Заповіту.

Ключові слова: архетипний символ, Біблія, символічний образ води, парадигма, бінарна опозиція, лексичний модифікатор.

Символи-архетипи є найдавнішими, вони формувалися на тому етапі мислення, коли людина оперувала магічною образністю та символікою, надаючи великого значення аналогії та бінарним протиставленням. Характеризуючи архетипні символи, Ф. Уїлрайт серед усього загалу виокремлює такі: розум, влада, небесний Отець, вогонь, вода, кров, світло, темрява тощо. На думку дослідника, вони є продовженням і фіксацією метафоричної діяльності [10, с. 108].

Типологію бінарних опозицій у спільнослов'янській культурній традиції досліджували В'яч. Іванов, М. Толстой, В. Топоров, Т. Цив'ян, П. Червінський та ін. Як засвідчують науковці, такі опозиції формують систему та взаємозв'язок основних ознак: нижній – верхній, чорний – білий, смерть – життя, темрява – світло, море – суша, позитивний – негативний тощо [9, с. 151].

Застосування бінарних опозицій, на думку К. Леві-Стросса, є універсальною логікою, а тому їх можна вважати архетипними. Бінарна опозиція “життя – смерть”

іманентно притаманна всім символам, що є переважно амбівалентними завдяки своїй багатозначності. Поєднання в одному символі протилежних значень зумовлене його поліфункціональністю, різними домінантами соціуму, релігією тощо.

Біблійні символи й дотепер впливають на нашу свідомість, створюючи підтекст сучасної релігійної картини світу. Символи Писання маніфестують універсальні ідеали, вони є важливим механізмом об'єднання пам'яті цивілізації. Символіка Книги Книг є скарбницею багатющого досвіду народу, у колективній підсвідомій пам'яті якого відображено зв'язок символів з тим чи тим культурним кодом. Пресупозиції, які маркують слова-символи, мають характер універсалій, і тому їх підґрунтям є спільні почуттєві сприйняття певних явищ дійсності. Дослідження семантичних процесів архетипної символіки Книг Старого й Нового Заповіту уможлиблює розуміння символіки алегоричних картин, а біблійна архетипно-символічна образність репрезентує моральні й духовні істини. Такі наскрізні за контекстом Писання архетипи стихій, як вогонь, вода, світло і темрява, є основною ознакою апокаліптики як дуалістичності у створенні картини світу та її концептуального відображення. Малодослідженість асоціативного поля біблійного архетипу *вода* у лінгвокультурології забезпечує актуальність пропонованої розвідки.

Метою статті є аналіз символічної парадигми архетипу *вода* в біблійному дискурсі.

Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) окреслити символічну образність архетипу *вода*;
- 2) проаналізувати лексико-асоціативне поле цього архетипу;
- 3) схарактеризувати образні символи, що модифікують такий архетип.

Надзвичайно ґрунтовну концепцію виникнення й розвитку символів запропонував К. Юнг. У ній дослідник акцентує на ролі підсвідомого індивідуального й колективного, що впливає на формування символів. Стереотипні думки, підґрунтям яких є неусвідомлене, поступово трансформувалися в усвідомлені символи-архетипи. Колективна несвідомість індивідів сформувала архетипні образи, які поступово засвоює людська свідомість, залучаючи до міфології, релігії, мистецтва, культурно їх удосконалює.

Психічному процесу, за К. Юнгом, притаманне постійне створення символів з раціональним началом, а образів – з ірраціональним началом. Розвиваючи концепцію К. Юнга, Дж. Лакофф і М. Джонсон оперують терміном “когнітивне підсвідоме”, під яким розуміють психічну властивість формувати структури думок, що передують концептуальним. Архетипам притаманні різноманітні символічні репрезентації, зумовлені культурними чинниками; власне архетипна форма єдина й універсальна. Оскільки вони завжди наповнені конкретним змістом і є нейтральними щодо добра і зла, їх маркерами є амбівалентність та іманентність [1, с. 57]. Якщо ж архетипи апелюють до першотрадицій, то символи акумулюють увесь накопичений людством досвід, а використання останніх на наднаціональному рівні (зокрема, світовою релігією) призводить до концентрації у символі спільного для людства змісту, орієнтуючи такий образ на вічне, а не минуле (архетип) чи етнічне (міфологема).

Архетип, міфологема, символ є історично сформованими особливими поєднаннями образів та ідей, тобто такою сукупністю взаємопов'язаних образів, мотивів, значень, яка здатна розгортатися в сюжет і зумовлювати зміст. На думку Ю. Лотмана, окремий символ є ізольованим текстом, що вільно функціонує у хронологічній площині культури і складно корелює з її синхронними сферами [7, с. 146].

У межах тексту (і біблійного насамперед) архетипи із структур свідомості трансформовано на образи-знаки. Кваліфікація такого знаку як архетипу чи символу залежить від сформованого ним контекстуального змісту. Серед значень образно-ідейної сукупності символ виокремлює його позачасову ідею на відміну від архетипу, який конденсує історичну пам'ять нації чи всього людства.

Класифікуючи символи, Ф. Уїлрайт об'єднує в окремий клас архетипні символи, потрактовуючи їх як такі, що "мають однакове чи схоже значення для значної частини людства, якщо не для всього людства" [10, с. 98].

Таким архетипом, зокрема, є й вода як елемент першобуття. Вона презентує універсальну сукупність потенційно можливого, є *fons et origo* (джерело й народження), скарбницею всіх можливостей існування [11, с. 251]. Архетипу *вода* притаманні різні значення: вона символізує життя, здоров'я, символічно позначає смерть.

Архетип *вода* є наскрізним під час інтерпретації образної структури Біблії. Як універсальна стихія, вода в Біблії є однією з першооснов створеного Всевишнім світу. Так, "розділення вод", відокремлення "... води, що під твердю вона, і воду, що над твердю вона..." (Буття 1:7) спричинило створення системи світових координат, – насамперед, як сакральної топографії. Вода є місцем присутності Святого Духа ("... а дух Божий ширяв над поверхнею води" (Буття 1:2)) у сотвореному всесвіті. Звернення авторів біблійних текстів до теми води в перших віршах Святого Письма та надання їй статусу місця особливої Божої присутності назавжди зумовило її виняткову роль у біблійному дискурсі.

Цю тему порушено також в описі п'ятого дня світостворіння, де вода постає місцем зародження життя: "І сказав Бог: "Нехай вода вироїть дрібні істоти, душу живу, і птаство, що літає над землею під небесною твердю" (Буття 1:2). Отже, образ *води* набуває неабиякого символічного статусу: Божої присутності та символу життя.

Уявлення про воду як архетипний символ зумовлене її здатністю підтримувати життя, адже без неї не могло б сформуватися жодне поселення. С. Головащенко констатує: "Як конкретна речовина, вода високо поціновувалася у давніх євреїв та інших близькосхідних народів, які жили в посушливих місцевостях... Тому вода, насамперед, символізувала життя, достаток, багатство, була предметом ревної охорони та навіть конфліктів" [3, с. 328]. Могутність водної стихії репрезентовано за допомогою образних паралелей: Єгипет – Ніл (Єремії 46:8), Асирія – Євфрат (Ісаї 8:7–8), Ізраїль – Йордан тощо.

Символізація є засобом контактування з реальністю. У символі об'єкт-образ як цілісне утворення маркують певні вагомні семантично наповнені складники. О. Лосев констатував у символах наявність рівноваги між внутрішнім і зовнішнім, ідеальним і реальним, ідеєю й образом, де образ є носієм ідеї. Сутність символу усвідомлюють завдяки ступеневій ієрархії: слово – образ – символ – смисл – концепт. На думку В. Кононенка, символ є складовою структури концепту завдяки образу й поняттю [4, с. 160]. Архетипні символи є маркерами культурної конотації як результат інтерпретації асоціативно-образної сутності біблійних текстів внаслідок їхнього співвіднесення з концептосферою Бог.

Архетипні властивості води репрезентовано в багатьох біблійних символах, що формують певну конфігурацію лексико-асоціативного поля й окреслюють образний потенціал цього архетипного символу. Так, у другому розділі Книги Буття в описі Еденського саду стрижневим є образ Ріки, яка "з Едену виходить, щоб поїти рай. І звідти розділяється і стає чотирма початками" (Буття 2:10) – Пішон, Гіхон, Тигр та Євфрат. У пророка Єзекіїля цей образ трансформовано в образ Храмового джерела, що

витікає з-під престолу Божого й напоює землю (Єзекіїля 47:1–12). Іван Богослов в Апокаліпсисі демонструє подібний образ живої Ріки: “*І показав мені чисту ріку води, ясну, мов кристаль, що випливала з престолу Бога й Агнця. Посеред його вулиці, і по цей бік і по той бік ріки – дерево життя...*” (Об’явлення 22:1–2).

В асоціативному полі архетипу *води* неабияке місце посідають образи дощу й роси. Оскільки біблійні землі розташовані в географічній зоні спеки та посух, то дощ і роса є уособленням благословіння Творця. Залежно від того, чи був ізраїльський народ вірним заповітам Господа, Він посилав чи затримував воду. За умови дотримання Божих заповідей, “*Господь відчинить для тебе Свою добру скарбницю, небеса, щоб дати дощ для Краю твого... І ти позичатимеш багатьом народам, а сам не позичатимеш ні в кого*” (Повторення Закону 28:12). Водночас, Мойсей застерігає, що в разі відступництва й невиконання Закону “*Ударить Господь тебе... посухою... І стане небо твоє, що над твоєю головою, міддю, а земля, що під тобою, залізом. Дасть Господь замість дощу Краєві твоєму куряву, а порох із неба буде сходити на тебе, аж поки не будеш ти вигублений*” (Повторення Закону 28:22–24). За пророка Іллі, у часи страшного відступництва й безбожності Бог покарав-таки іудеїв: “*... цими роками не буде роси та дощу, але тільки за моїм словом!*” (Перша книга царів 17:1). За три роки посухи був великий голод, бо висохли всі джерела й потоки, урожай не родив, загинула худоба. І лише після каяття ізраїльтян та усвідомлення своєї провини перед Богом, Всевишній послав на землю дощ.

Отже, вода символізує життєдайну силу, без якої усе живе приречене на смерть, а також Боже благословення та нагороду за послух і, водночас, стає покаранням від Господа, який нищить усе, що не відповідає Його промислу. Саме такого вироку зазнали єгиптяни. Творець за ігнорування Його наказу відпустити ізраїльтян, які тривалий час перебували в рабстві, перетворив води Нілу на кров. Ця основна водна артерія Єгипту протікала серед пустелі, її розлив забезпечував урожай, що й зумовлювало добробут країни. Зокрема, Бог карав єгиптян водою двічі. Перша кара – перетворення води на кров – була попередженням; остання – води Червоного моря поглинули військо фараона – остаточним вироком на смерть.

Образ біблійних міст Содома й Гоморри також є трансформацією архетипу *смерть*. Лексеми дощ, озеро у Книзі Буття 19:24 символізують неминучу катастрофу, вічне прокляття від Бога, знищення назавжди. Дистрибутивне оточення (“*дощ із сірки й огню, від Господа з неба*”) модифікують ядро архетипу *смерть* своєю символічною образністю (“*озеро огненне*”, Мертве море).

Наймогутніша світова імперія – Давній Вавилон – процвітала в басейні річок Тигру та Євфрату. Видається дивним у Книзі Ісаї (21:1,9) оголошення загибелі Вавилону, яке є “*пророцтвом про пустиню надморську*”. Ще за двісті років до знищення цього міста розпусти, демонічного світу зла та гріха Бог попередив: “*Я, Господь, Той, Хто чинить усе: ... а річки твої Я повисушую...*” (Ісаї 44:24–27). Місто – неприступне для завойовників – захищала річка й міцне укріплення. І саме повноводний Євфрат, який мідо-перси відвели в інше русло, зменшивши рівень води настільки, що річку можна було перейти, і став знаряддям помсти й вироку Божого. Вавилон було завойовано миттєво. І це був лише початок занепаду, який скінчився цілковитим спустошенням: могутню державу перетворено на пустелю, історію цієї імперії забуто на багато століть, вавилоняни як народ зникли з історичної арени, бо таким був вирок за смертний гріх.

Образи водних джерел та моря в Апокаліпсисі формують складний символічний комплекс. Напр.: “*А другий Ангел вилив свою чашу до моря. І сталася кров, немов у мерця, – і кожна істота жива вмерла в морі. Третій же Ангел вилив чашу свою на*

річки та на водні джерела, – і сталася кров” (Об’явлення 16:3–4). Море та вода в такому біблійному контексті символізують розбурхане, бунтарське людство, відчужене від Бога (Ісаї 57:20,21). В очах Всевишнього це “море” є неначе кров – непридатне для життя. Вилиття чаші Господнього гніву свідчить, що люди в цьому морі мертві для Творця. Такий вирок символізує духовну покару, бо люди ніде не знайдуть життєдайної води у світі сатани. Кров конотує смерть, річки та водні джерела бездуховного світу перетворилися на кров, і ті, хто п’є з них, помирають духовно.

У релігійній символіці води простежуємо й есхатологічні мотиви Біблії: чиста, животворна вода, що витікає з невичерпного джерела, є символом обіцяного в майбутньому вічного блаженства праведників по “*завершенні часів*” (Об’явлення 7:17).

Отже, аналіз символічного поля архетипу вода сприяє якнайповнішому виявленню його образного потенціалу. Вода моделює складну парадигму словесних образів, які охоплюють і периферійні відгалуження назв, співвідносних із водою денотатів (Ріка в Еденському саду, Храмове джерело, животворна Ріка в Царстві Божому, умивальниця Мойсея у храмі, річка Йордан, море, океан, дощ, роса тощо). Символічні співвідношення образу *води* в тексті Біблії репрезентовано різноманітними лексичними модифікаторами (зародження життя, поїти рай, животворна вода як вічне блаженство праведників, водні потоки, дощ із сірки й огню, море неначе кров тощо).

Образність, що формує окреслене лексико-асоціативне поле, є ускладненою, вона набуває семантичного та експресивного потенціалу символічних структур у конфігурації концептосфери Бог. Символіка води в біблійних текстах є наскрізною і репрезентує амбівалентність і смислово багатогранність окресленого архетипу. Бінарна опозиція “життя – смерть” репрезентована в символічній парадигмі з номеном вода. Ознаку бінарми “життя” актуалізовано в символічному значенні *животворної Річки в раю, у Царстві Божому, де вода, мов кришталь, Храмовому джерелі, дощі, росі*. Бінарму “смерть” марковано такими символами: *пустиня надморська, Мертве море, озеро огненне, посуха* тощо.

Перспективу подальших наукових розвідок порушеної проблеми вбачаємо у виокремленні лексико-асоціативних полів домінантних біблійних архетипів та поглибленому витлумаченні символів, що модифікують такі архетипи.

Л і т е р а т у р а :

1. Баронин А. С. Этническая психология / А. С. Баронин. – К. : Тандем, 2000. – 264 с.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту [переклад проф. Івана Огієнка]. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2003. – 1375 с.
3. Головащенко С. І. Біблієзнавство. Вступний курс : навч. посібник / С. І. Головащенко. – К. : Либідь, 2001. – 496 с.
4. Кононенко В. І. Концепт і символ: лінгвокультурологічний аспект / В. І. Кононенко // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана : зб. наук. ст. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 157–162.
5. Лановик З. Б. Біблійна герменевтика: становлення, методологія (символіко-алегоричний аспект літературознавчого дискурсу) : дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10. 01.06 / Лановик Зоряна Богданівна. – Тернопіль, 2006. – 409 с.
6. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство / А. Ф. Лосев. – М. : Искусство, 1995. – 367 с.
7. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – Текст – Семиосфера – История / Ю. М. Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
8. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеса Гончара / Н. М. Сологуб / АН Український ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / [відп. ред. В. М. Русанівський]. – К. : Наук. думка, 1991. – 140 с.

9. Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии в этнолингвистике / Н. И. Толстой. – М. : Индрик, 1995. – 512 с.
10. Уилрайт Ф. Метафора и реальность / Ф. Уилрайт // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1998. – С. 82–109.
11. Элиаде М. Избранные сочинения. Очерки сравнительного религиоведения / М. Элиаде / пер. с англ. – М. : Ладомир, 1999. – 488 с.
12. Юнг К. Г. Воспоминания, сноведения, размышления / К. Г. Юнг. – М. : Наука, 1994. – 425 с.

Чугаева В. В. Символическая парадигма архетипа вода в библейском дискурсе.

В статье проанализирована денотативно-сигнификативная специфика архетипа вода и смежных образных символов как его модификаторов; охарактеризовано лексико-ассоциативное поле архетипа вода; названы символы, модифицирующие этот архетип; представлена парадигма типичных образов и качественные свойства семантического и экспрессивного потенциала средств создания символических образов в библейском контексте Ветхого и Нового Завета.

Ключевые слова: архетипный символ, Библия, символический образ воды, парадигма, бинарная оппозиция, лексический модификатор.

Chuhayeva V. V. The symbolic paradigm of archetype water in biblical discourse.

The denotative and significative specificity of archetype water and adjacent image symbols as its modifiers is analyzed in the article. The author determines lexical and associative field of archetype water and outlines symbols that modify this archetyp. The paradigm of typical images and qualitative properties of semantic and expressive potential of the creating of symbolic images in biblical context of the Old and New Testament is also represented.

Keywords: archetypal symbol, Bible, symbolic image of water, paradigm, binary opposition, lexical modifier.

Шевченко М. Ю.

Донбаський державний педагогічний університет

**ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПЕРФОРМАТИВНОСТІ ДІЄСЛІВ
SAY, TELL, DECLARE В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

У статті розглянуто значення перформативів say, tell, declare, що утворюють комунікативний акт. Показано їх значення та функції в різних типах висловлювань, автореферентність цих дієслів, їх семантичні варіанти в комунікативному акті. Визначено семантичну сутність уживання перформативів, яка полягає у проголошенні ствердження, що виражається за допомогою say, tell, declare. Ствердження порівнюємо з виконанням дії, що позначають ці дієслова. У прагматичному аспекті перформативні висловлювання реалізують комунікативну мету. У реалізації перформативами дії мають місце не лише їх семантичні і граматичні ознаки, а й прагматичні характеристики.

Ключові слова: перформатив, комунікативний акт, іллокутив, семантичний синкретизм, ствердження.

Основним завданням лінгвістичної прагматики, міждисциплінарної галузі, що вивчає питання комунікативної взаємодії суб'єктів й особливості, функціонування мовних знаків у цьому процесі, є вивчення умов використання мови комунікантами в актах мовного спілкування. Джерелом лінгвістичної прагматики здебільшого слугувала філософія мови, основним об'єктом якої є щоденна мова. Сучасні лінгвісти виявили інтерес до процесу мовного спілкування і, зокрема, до вивчення висловлювань як комунікативних одиниць. Стає актуальним вивчення перформатива, що входить у контекст життєвих подій, створюючи соціальну, комунікативну або